

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ
ΤΟΜΕΑΣ: Δημοσίου Δικαίου

**« Το αμυντικό, προστατευτικό και διεκδικητικό
περιεχόμενο των συνταγματικών δικαιωμάτων »**

Μάθημα: **Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου**

Υπεύθυνος καθηγητής κλιμακίου: **Α. Δημητρόπουλος**

Ονοματεπώνυμο φοιτητή: **Αναστάσιος Σίμου**

A.M. : **1340200100840**

ΤΗΛ.: 210-9598228, 6948302404

Ακαδημαϊκό έτος: **2008-2009**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Το θέμα	2
2. Κλασική διάκριση των συνταγματικών δικαιωμάτων	4
2.1 Συμπερασματικές παρατηρήσεις	8
2.2 Η παραπληρωματικότητα των δικαιωμάτων και η κριτική στην κλασική διάκριση	10
3. Οι τρεις διαστάσεις των συνταγματικών δικαιωμάτων	15
3.1 Το αμυντικό περιεχόμενο	16
3.2 Το προστατευτικό περιεχόμενο	19
3.2.1 Διάκριση μεταξύ προστατευτικού και αμυντικού περιεχομένου	21
3.3 Το διασφαλιστικό (εξασφαλιστικό / διεκδικητικό) περιεχόμενο	22
3.3.1 Το εξασφαλιστικό περιεχόμενο	23
3.3.2 Το διεκδικητικό περιεχόμενο	24
4. Ενδεικτική παράθεση συνταγματικών δικαιωμάτων – Διάκριση του αμυντικού, προστατευτικού και διασφαλιστικού τους περιεχομένου	26
4.1 Υγεία	26
4.2 Παιδεία	28
4.3 Αθλητισμός	29
5. Βασικά συμπεράσματα	31
Περίληψη	32
Βασικά Λήμματα – λέξεις κλειδιά	32
Summary	33
Key words	33
Νομολογία	34
Βιβλιογραφία – αρθρογραφία	41
Ηλεκτρονική βιβλιογραφία	42

1. Το θέμα

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι να εξετάσει το περιεχόμενο των συνταγματικών δικαιωμάτων, το οποίο τριχοτομείται σε αμυντικό, προστατευτικό και διασφαλιστικό (εξασφαλιστικό / διεκδικητικό).

Η εργασία μας ξεκινά με την παράθεση της κλασικής – παραδοσιακής θεωρίας για την τριμερή διάκριση των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Ο πρώτος που επιχείρησε να κατατάξει τις μορφές που προσλαμβάνει η προστατευτική λειτουργία των θεμελιωδών δικαιωμάτων ήταν ο G. Jellinek, υιοθετώντας ως

κριτήριο αυτής της διάκρισης το νομικό καθεστώς των θεμελιωδών δικαιωμάτων, το οποίο σύμφωνα με τον ίδιο είναι η σχέση κράτους – υπηκόου. Έτσι διαμορφώθηκε η παραδοσιακή συνταγματική θεωρία, γνωστή και ως « θεωρία των status ».

Στη συνέχεια, επιχειρούμε να αξιολογήσουμε τις δογματικές αυτές διακρίσεις των συνταγματικών δικαιωμάτων. Από την εποχή της διατύπωσης της θεωρίας των status έχει παρέλθει μεγάλο χρονικό διάστημα και η σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα έχει μεταβληθεί σημαντικά, ως αποτέλεσμα των πολύ δραστηκών κοινωνικοπολιτικών αλλά και, κυρίως, οικονομικών αλλαγών. Υπό το πρίσμα αυτό, καταλήγουμε πως η παράβλεψη της αλληλοσύνδεσης και αλληλεξάρτησης των τριών κατηγοριών, οδηγεί συχνά σε συνταγματικά αβάσιμες και δημοκρατικά επικίνδυνες νομικές λύσεις. Καθίσταται συνεπώς αδήριτη η ανάγκη για την ύπαρξη μιας νέας διάκρισης, που θα ανταποκρίνεται στις σύγχρονες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες και θα μπορεί να εγγυηθεί την καλύτερη προστασία και την ακώλυτη άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Τέτοια διάκριση είναι η διάκριση σε αμυντικά, προστατευτικά και διασφαλιστικά δικαιώματα. Το πόνημα, ακολούθως, προβαίνει σε πλήρη ανάλυση κάθε διάστασης του περιεχομένου των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Κατόπιν, παραθέτουμε ενδεικτικά ορισμένα συνταγματικά δικαιώματα (υγεία, παιδεία, αθλητισμός) και εξετάζουμε το αμυντικό, προστατευτικό και διασφαλιστικό τους περιεχόμενο, ώστε να κατανοήσουμε καλύτερα τις εν λόγω έννοιες.

Τέλος, αναφέρουμε ενδεικτικά κάποιες σημαντικές αποφάσεις από την ελληνική νομολογία, σε μια προσπάθεια να γίνει περισσότερο κατανοητό το περιεχόμενο της παρούσας εργασίας.

2. Κλασική διάκριση των συνταγματικών δικαιωμάτων

Για να κατανοήσουμε την νομική φύση των συνταγματικών δικαιωμάτων ιστορικά συνετέλεσε σημαντικά η παραδοσιακή τους διάκριση σε ατομικά, κοινωνικά και πολιτικά, με βάση την λεγόμενη θεωρία των status.

Ο Γερμανός νομομαθής G. Jellinek (1851–1911) υπήρξε ο πρώτος που επιχείρησε να κατατάξει τις μορφές που προσλαμβάνει η προστατευτική λειτουργία των θεμελιωδών δικαιωμάτων με κριτήριο το νομικό καθεστώς – το status -, το οποίο σύμφωνα με τον ίδιο είναι « η νομική σχέση του υπηκόου με την κρατική εξουσία »¹. Το εγχείρημά του αυτό οδήγησε στην κλασική διάκριση των συνταγματικών δικαιωμάτων.

¹ G. Jellinek, System der subjektiven öffentlichen Rechte, 1905, 87 επ.

Με βάση την διάκριση αυτήν², υπάρχουν τρεις κατηγορίες, που αναφέρονται στην αποθετική, θετική και ενεργό κατάσταση (status negativus, status positivus, status activus) του ατόμου και αντιστοιχούν στις ατομικές ελευθερίες, τις αξιώσεις κρατικών παροχών και τα πολιτικά δικαιώματα. Η πηγή της διάκρισης αυτής εντοπίζεται στον οικονομικό – πολιτικό φιλελευθερισμό του 19^{ου} αιώνα.

Στον status negativus ανήκουν όλα τα αρνητικά ή αμυντικά δικαιώματα. Με βάση τα σύγχρονα δεδομένα, ως ατομικά δικαιώματα μπορούν να ταξινομηθούν οι αξιώσεις ελευθερίας του ατόμου έναντι του κράτους για αποχή από παρεμβάσεις σε διάφορες συνταγματικά κατοχυρωμένες σφαίρες ιδιωτικής αυτονομίας. Ο ιδιώτης πρέπει να αφεθεί ελεύθερος από το κράτος να διαμορφώνει την ζωή του, τόσο ως άτομο όσο και ως μέλος του κοινωνικού συνόλου στο οποίο είναι ενταγμένος, κατά τον τρόπο που επιθυμεί αυτός και όχι το κράτος. Η αξίωση αυτή είναι αποθετική, αφού απαιτεί από το κράτος να μην ενεργεί. Δεν ζητάει παροχή αλλά αποχή. Αντανακλά τον διαχωρισμό και σκοπεί στην οριοθέτηση της ιδιωτικής και της δημόσιας ζωής, της κοινωνίας και του κράτους.

Πηγή της ιδέας αυτής του status negativus είναι η έννοια του « κράτους δικαίου », όπως εμφανίζεται στα Συντάγματα του 19^{ου} αιώνα. Η αστική τάξη κατόρθωσε να προσδώσει ένα πιο φιλελεύθερο περιεχόμενο στα Συντάγματα αυτά, με κυρίαρχο πεδίο προστασίας από την κρατική παρέμβαση την ιδιοκτησία και την προσωπική ελευθερία, εκτός αν ο νόμος όριζε διαφορετικά³.

Πρόκειται για τις κατ' εξοχήν ατομικές ελευθερίες, τα πιο παλιά ατομικά δικαιώματα, στα οποία έχουν προστεθεί βέβαια και νέες εκδηλώσεις και υποπεριπτώσεις. Υπηρετούν πάντοτε την κατοχύρωση της ελευθερίας του ατόμου⁴. Τέτοιου είδους παραδείγματα αποτελούν το δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και της συμμετοχής στην κοινωνική,

2 Βλ. Π-Δ. Δαγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα Α', εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2005, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 67 επ.

3 Βλ. Τσάτσος Δ., Συνταγματικό Δίκαιο Γ', Θεμελιώδη Δικαιώματα, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1987 Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 195 επ.

4 Βλ. Δαγτόγλου, όπ. παρ., σελ. 68

οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας⁵, το δικαίωμα ζωής, τιμής και ελευθερίας⁶, το άσυλο της κατοικίας⁷, η θρησκευτική ελευθερία⁸, το δικαίωμα ιδιοκτησίας⁹ κ. ά. Κανένα από τα ανωτέρω δικαιώματα δεν θα μπορούσε να προστατευτεί αν δεν υπήρχε αυτή η αξίωση των ατόμων έναντι του κράτους για αποχή από οποιαδήποτε επέμβαση, στο πλαίσιο της ασκήσεως τους.

Στον *status positivus* εντάσσονται όλα τα κοινωνικά δικαιώματα ή θετικά δικαιώματα του ατόμου, οι αξιώσεις του δηλαδή παροχής από το κράτος ορισμένων αγαθών ή υπηρεσιών. Η διαφορά τους από τον *status negativus* έγκειται στο ότι ο ιδιώτης εδώ δεν αμύνεται έναντι του κινδύνου « κράτος », αλλά απευθύνεται σε αυτό ζητώντας να τον βοηθήσει και να τον προστατεύσει. Μέσω των δικαιωμάτων αυτών, αντανακλάται η άμβλυση της σύγκρουσης ανάμεσα σε κοινωνία και κράτος. Αποτελούν αυτά αξιώσεις κατά του κράτους να εξασφαλίσει την παροχή στοιχειωδών βιοτικών αγαθών και να συνδράμει στην επίτευξη στοιχειώδους δικαιοσύνης. Τα δικαιώματα αυτά υπηρετούν κυρίως το αγαθό της κοινωνικής δικαιοσύνης και κατά τούτο αποτελούν έκφραση του λεγόμενου « κοινωνικού κράτους ».

Εμφανές είναι πως το *status positivus* είναι το αντίθετο του *status negativus*, δεδομένου ότι το πρώτο εκφράζει μια υποχρέωση παροχής από την πλευρά του κράτους, εν αντιθέσει με το δεύτερο που εκφράζει υποχρέωση αποχής, όπως αναφέραμε και ανωτέρω.

Η αναγνώριση, από το Σύνταγμα του 1975, κοινωνικών δικαιωμάτων – μισόν αιώνα περίπου μετά την πρώτη τους συνταγματική καθιέρωση στην Ελλάδα, το 1927 -, ως δεύτερη νέα συνιστώσα του ισχύοντος συστήματος θεμελιωδών δικαιωμάτων, παρεισάγει μία άλλη εκδοχή του ανθρώπου ως υποκειμένου δικαιωμάτων¹⁰. Ο άνθρωπος δηλαδή παύει να αντιμετωπίζεται

5 ά. 5 παρ. 1 Σ.

6 ά. 5 παρ. 2 Σ.

7 ά. 9 Σ.

8 ά. 13 Σ.

9 ά. 17 Σ.

10 Νο Β 34, 1986, σελ. 629

γενικά και αφηρημένα ως « άτομο » ή « πολίτης » απογυμνωμένος από κοινωνικούς προσδιορισμούς και περιορισμούς. Πλέον, πρόκειται για τον συγκεκριμένο άνθρωπο, με τις ανάγκες του και τα συμφέροντά του, όχι τον « μεμονωμένο » αλλά τον « συλλογικώς δρώντα », ως « μέλος του κοινωνικού συνόλου »¹¹. Έτσι, διανοίγονται προοπτικές κοινωνικών μετασχηματισμών και ως εκ τούτου η καινοτομία αυτή καθίσταται αξιόλογη.

Από τα κυριότερα κοινωνικά δικαιώματα που κατοχυρώνονται στο ισχύον μας Σύνταγμα, είναι το δικαίωμα εργασίας ως αξίωση προς εργασία¹², η διασφάλιση της ανεμπόδιστης άσκησης της συνδικαλιστικής ελευθερίας και της απεργίας¹³, η προστασία της οικογένειας, του γάμου, της μητρότητας και της παιδικής ηλικίας¹⁴ κ. ά. Για την απόλαυση λοιπόν των αγαθών αυτών των διατάξεων, απαιτούνται κοινωνικές παροχές από το κράτος και δεν αρκεί η αποχή του από οποιαδήποτε ενέργεια (status negativus). Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε πως τα κοινωνικά δικαιώματα, σε αντίθεση προς τα ατομικά, καθιερώνουν υποχρεώσεις του κράτους για παρέμβαση με θετικές ενέργειες (status positivus) και παροχή αγαθών ή υπηρεσιών, χωρίς αυτό να συνοδεύεται οπωσδήποτε από αντίστοιχες αξιώσεις συγκεκριμένων δικαιούχων κατά του κράτους¹⁵.

Κοινωνικά δικαιώματα κατοχυρώνονται και σε διεθνείς συμβάσεις που έχει κυρώσει η χώρα μας :

11 ά. 25 παρ. 1 Σ.

12 ά. 22 παρ. 1 Σ.

13 ά. 23 Σ.

14 ά. 21 παρ. 1 Σ.

15 Κατά Κ. Χρυσόγονο, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα ,Νομική Βιβλιοθήκη, έκδοση 2006, Τρίτη αναθεωρημένη έκδοση, σελ. 31

α. Διεθνές Σύμφωνο (ΟΗΕ) περί οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων της 19 Δεκεμβρίου 1996¹⁶

β. Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης του Συμβουλίου της Ευρώπης της 18 Οκτωβρίου 1961¹⁷

γ. Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας της 9 Δεκεμβρίου 1989.

Στον *status activus* ανήκουν όλα τα πολιτικά δικαιώματα, δηλαδή δικαιώματα συμμετοχής στην άσκηση της δημόσιας εξουσίας είτε με την ιδιότητα του εκλογέα¹⁸, είτε του αιρετού λειτουργού¹⁹, είτε του δημόσιου λειτουργού εν γένει²⁰, είτε ιδιαίτερα του δικαστή²¹ ή του ενόρκου²². Εδώ εντάσσονται επίσης τα δικαιώματα συμμετοχής στην πολιτική ζωή²³ και επηρεασμού της πολιτικής κοινής γνώμης. Σε όλες τις περιπτώσεις ο πολίτης (όχι πια ο οποιοσδήποτε ιδιώτης) δεν αρκείται στον ρόλο του αποδέκτη κρατικών παροχών, αλλά ζητάει να συμπροσδιορίσει και να συνδιαμορφώσει, άμεσα ή έμμεσα, την κρατική λειτουργία, τους φορείς και την πορεία της. Τα πολιτικά δικαιώματα αποτελούν έκφραση της δημοκρατικής αρχής. Έχουν δηλαδή ως αντικείμενό τους την ενεργό συμμετοχή του πολίτη στον σχηματισμό της πολιτειακής βούλησης, ενώ αντίθετα το κράτος υποχρεούται να ανέχεται και να υποδέχεται την παρέμβαση αυτών των πολιτών στις πιο καίριες λειτουργίες του. Θεμελιώνεται έτσι ο *status activus*.

16 Κυρώθηκε με τον νόμο 1532/1985

17 Κυρώθηκε με τον νόμο 1426/1984

18 Εκλογικό δικαίωμα ή δικαίωμα ψήφου : ά. 51 παρ.3 Σ.

19 Δικαίωμα του εκλέγεσθαι : ά. 55 Σ.

20 π.χ. υπαλλήλου : ά. 4 παρ. 4 Σ.

21 ά. 88 Σ.

22 ά. 97 Σ.

23 ά. 5 παρ. 1 Σ.

2.1. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Από την ανάλυση που προηγήθηκε, θα μπορούσαμε να προβούμε σε κάποιες συμπερασματικές παρατηρήσεις.

Η κλασική νομική θεωρία, διέκρινε ανάμεσα στα ατομικά και στα πολιτικά δικαιώματα. Ήδη από τα παραδείγματα που παραθέσαμε διαφαίνεται μια διαφοροποίηση μεταξύ ατομικών αφενός και κοινωνικών αλλά και πολιτικών δικαιωμάτων αφετέρου. Είναι έκδηλο πως καταρχήν καθίσταται πολύ πιο ευχερές να υποχρεώσει κάποιος το κράτος σε αποχή (*non facere*) παρά σε συγκεκριμένες ενέργειες, πόσο μάλλον δε όταν μιλάμε για υλοποίηση κοινωνικών παροχών²⁴.

Τα ατομικά δικαιώματα είναι δικαιώματα του ανθρώπου, ενώ τα πολιτικά είναι δικαιώματα του πολίτη. Βέβαια και τα πολιτικά στρέφονται προς το κράτος και όχι έναντι του κράτους²⁵. Τα κοινωνικά δικαιώματα περιλαμβάνουν αξιώσεις θετικών παροχών του κράτους προς τα άτομα. Εξαναγκάζουν το κράτος δηλαδή σε πράξη, όχι σε παράλειψη. Οι οπαδοί της κλασικής θεωρίας υποστηρίζουν ότι τα κοινωνικά δικαιώματα δεν είναι δικαιώματα στην κυριολεξία του νομικού όρου. Αποτελούν πολύ περισσότερο κατευθυντήριες αρχές. Δηλαδή δεν προκύπτουν νομικού χαρακτήρα δεσμεύσεις για την κρατική εξουσία, αφού η ιδέα της υποχρέωσης προς

24 Κατά Χρυσόγονο, όπ. παρ. σελ. 31, η διαφοροποίηση αυτή δεν θα πρέπει να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι δήθεν τα ατομικά δικαιώματα έχουν κανονιστική ισχύ, ενώ αντίθετα τα κοινωνικά δικαιώματα αποτελούν απλές προγραμματικές διακηρύξεις. Αντιθέτως, θα πρέπει να γίνει δεκτό πως όλες οι συνταγματικές διατάξεις έχουν κανονιστικό περιεχόμενο, δηλαδή δεσμευτική νομική ισχύ, έστω και αν η νομική φύση και οι συνέπειες καθεμιάς μπορεί να είναι διαφορετικές.

25 Ορθά κατά Δημητρόπουλο Α., Η συνταγματική προστασία του ανθρώπου από την ιδιωτική εξουσία, Συμβολή στο πρόβλημα της τριτενέργειας, εκδόσεις Σάκκουλα 1981-1982, σελ. 20, η διάκριση ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων ανάγεται στη διάκριση κράτους – δικαίου και δημοκρατίας. Κατά την παλαιότερη θεωρία, τα ατομικά δικαιώματα είναι στοιχεία του κράτους δικαίου σαν κράτους αποχής. Τα πολιτικά δικαιώματα είναι στοιχεία του δημοκρατικού κράτους. Ανάμεσα στο κράτος δικαίου και τη δημοκρατία εντοπίζει η κλασική θεωρία μια αντίθεση. Ενώ η δημοκρατία γίνεται αντιληπτή σαν τυπική μέθοδος σχηματισμού της κρατικής θελήσεως, το κράτος δικαίου θεωρείται σαν απολιτική σχηματική αρχή. Κατά την κλασική θεωρία, το κράτος δικαίου δεν προϋποθέτει τη δημοκρατία.

Βλ. και C. Schmitt, *Verfassungslehre*, ανάτ. 1967, σελ. 2000, στον οποίο ανάγεται η θεωρία αυτή.

πράξη, είναι αντίθετη προς την έννοια του φιλελεύθερου κράτους δικαίου, σαν κράτους αποχής²⁶.

Αξίζει, τέλος, να αναφέρουμε πως η μονομερής κατά του κράτους κατεύθυνση, των ατομικών δικαιωμάτων στα πλαίσια της κλασικής θεωρίας, οφείλεται στις συγκυρίες της εποχής της επικρατήσεως του φιλελεύθερου ατομικισμού. Δημιουργήθηκαν τα ατομικά δικαιώματα υπό συγκεκριμένες ιστορικοπολιτικές συνθήκες, εξαιτίας των οποίων διαμορφώθηκε τοιουτοτρόπως και το νομικό τους περιεχόμενο.

26 Βλ. επίσης Δημητρόπουλο, όπ. παρ. σελ. 21, ο οποίος υποστηρίζει πως και η τριμερής αυτή διάκριση δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες της σύγχρονης νομικής ζωής, στα πλαίσια της οποίας η απόλαυση, όχι μόνο των «ατομικών» δικαιωμάτων, αλλά και των «πολιτικών» και των «κοινωνικών» δικαιωμάτων, προϋποθέτει έναν ευρύτερο συνδυασμό της κρατικής συμπεριφοράς και τον ταυτόχρονο εξαναγκασμό της κρατικής εξουσίας, όχι μόνο σε παραλείψεις, αλλά και σε πράξη. Βλ. επίσης Τα Αμυντικά Δικαιώματα του Ανθρώπου και η Μεταβολή της Έννομης τάξεως, Δημητρόπουλος, Σάκκουλας 1981 σελ. 144 επ., κριτική της διακρίσεως.

2.2. Η παραπληρωματικότητα των δικαιωμάτων και η κριτική στην κλασική διάκριση

Το δίκαιο δεν είναι απλώς και μόνο η εκδήλωση της κρατικής βουλήσεως, αλλά διαμορφώνεται μέσα από τις ευρύτερες συνθήκες, εντός των οποίων εκτυλίσσεται η ανθρώπινη ζωή. Ο νόμος δεν δύναται να επιβάλλει τα παρά φύση. Συνεπώς, το γραπτό δίκαιο οφείλει να προσαρμόζεται προς την επιβαλλόμενη από την φύση των πραγμάτων ρύθμιση. Η φύση των πραγμάτων, πέραν από ερμηνευτική μέθοδο, αποτελεί και ουσιαστική πηγή του δικαίου²⁷.

Η εξέλιξη των εμπορικών συναλλαγών, η ανάπτυξη της τεχνολογίας και της βιομηχανίας, η δημιουργία νέων τρόπων παραγωγής και άλλοι παρεμφερείς παράγοντες είχαν άμεσες επιπτώσεις στη διαμόρφωση της σύγχρονης εννόμου τάξεως. Χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Α. Δημητρόπουλος²⁸ ότι «μπροστά στην εξέλιξη του «είναι», της πραγματικότητας, θα ήταν ανεδαφικός, ο μη προτεινόμενος άλλωστε, ισχυρισμός, ότι η έννομη τάξη παρέμεινε αμετάβλητη. Αντίθετα η εξέλιξη του δέοντος ακολουθεί την εξέλιξη του είναι».

Από την εποχή της διατύπωσης της θεωρίας των status από τον Jellinek έχει περάσει μεγάλο χρονικό διάστημα, στο οποίο έχουν υπάρξει πολύ σημαντικές κοινωνικοπολιτικές αλλαγές, κυρίως οικονομικές, που καθιστούν εντελώς διαφορετική την σύγχρονη κοινωνική κατάσταση.

Η εποχή μας χαρακτηρίζεται από την ραγδαία ανάπτυξη της επιστήμης και της τεχνολογίας. Ιδίως δε η πληροφορική και η εφαρμογή της σε όλους τους κλάδους της κοινωνικής ζωής, έχει επιφέρει σαφέστατες αλλαγές στην σύγχρονη ανθρώπινη καθημερινότητα.

27 Για την ανάγκη της «ζωντανής προσαρμοστικής ερμηνείας» του συντάγματος, πρβλ. Ι. Μεταξάς, Η κοινωνικότητα του Συντάγματος, 1967, όπου τονίζεται ήδη στις αρχές της μελέτης, ότι το σύνταγμα δεν είναι κάτι αυτοτελές, αλλά υπάρχει και λειτουργεί μέσα σε συγκεκριμένο κοινωνικοπολιτιστικό περιβάλλον, όπ. παρ. σελ. 3.

28 Βλ. Δημητρόπουλος Α., Κοινωνικός Ανθρωπισμός και Ανθρώπινα Δικαιώματα, ΝοΒ 1980, σελ. 1835.

Η ανάπτυξη αυτή της τεχνολογίας έχει οδηγήσει μεν στη διαμόρφωση κάποιων νέων συνταγματικών ρυθμίσεων και δικαιωμάτων²⁹, καθιστώντας έτσι ευχερέστερη την υλοποίηση της άσκησης των δικαιωμάτων από τον φορέα τους σε αυτές τις περιπτώσεις. Αυτή όμως είναι η θετική όψη της χρήσης της τεχνολογίας. Η αρνητική όψη, έγκειται στο ότι ο μόνιμος αντίπαλος των συνταγματικών δικαιωμάτων, το κράτος, ενισχυμένο με τη νέα τεχνολογία, καθίσταται πολύ μεγαλύτερη απειλή για τα συνταγματικά δικαιώματα, απ' ότι στο παρελθόν. Ενδεικτικά αναφέρουμε την δυνατότητα συλλογής, καταχώρισης και επεξεργασίας πληροφοριών, την παρακολούθηση των πολιτών από την αστυνομία, που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν εις βάρος του κάθε πολίτη.

Σήμερα, η αποκρατικοποίηση του κράτους, η λεγόμενη «ιδιωτικοποίηση» του δημοσίου δικαίου, σημαίνει κατ' αρχήν ότι το κράτος δικαιούται να επεμβαίνει προστατευτικά και μόνον στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών και να προστατεύει την ανθρώπινη αξία. Σημαίνει επίσης την εισχώρηση του στοιχείου ελευθερίας στο πεδίο της ρυθμίσεως των σχέσεων κράτους – πολιτών³⁰. Οι συνεχείς προστατευτικές παρεμβάσεις του κοινού νομοθέτη διαμόρφωσαν μια ποιοτικά νέα έννομη τάξη. Στην σύγχρονη αυτή ενιαία (τυπικά και ουσιαστικά) έννομη τάξη, θεμέλιο λίθο αποτελεί η αρχή του σεβασμού και της προστασίας της ανθρώπινης αξίας. Είναι η ανώτατη πλέον δικαιοπολιτική αρχή στο σύγχρονο σύστημα δικαίου.

Σταδιακά λοιπόν έγινε η μετάβαση απ' το κοινωνικό κράτος σε κοινωνικό προστατευτικό κράτος. Σαν σύστημα δικαίου ο κοινωνικός ανθρωπισμός αναγνωρίζεται από το νέο ελληνικό Σύνταγμα του 1975. Καθιερώνεται το κοινωνικό – ανθρωπιστικό κράτος και η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων περιστρέφεται γύρω από τον άξονα του σεβασμού και της προστασίας της ανθρώπινης αξίας. Ο κοινωνικός ανθρωπισμός

29 Βλ. ά. 5Α Σ., ομοίως ά. 9Α Σ. κ. ά.

30 Έτσι και κατά Δημητρόπουλο, όπ. παρ. ΝοΒ 1980, σελ. 1839, η δημοσιοποίηση του ιδιωτικού και η ιδιωτικοποίηση του δημοσίου, οδήγησαν στην αποσημασιοποίηση, στον υπερκερασμό της παραδοσιακής διακρίσεως του δικαίου σε δημόσιο και ιδιωτικό και στη διαμόρφωση ενός ενιαίου δικαίου, το οποίο βασίζεται στην ανθρωπιστική αρχή.

αποσκοπεί στην προστασία του ανθρώπου από το συνάνθρωπο είτε σαν φορέα δημοσίας είτε ιδιωτικής εξουσίας. Παράλληλα αποβλέπει και στην προαγωγή και εξέλιξη του ανθρώπου. Προς τούτο μάλιστα, απαιτείται και η εξασφάλιση όλων των απαιτούμενων υλικών μέσων.

Συμπερασματικά, αναφέρουμε πως η ανθρώπινη αξία αποτελεί σήμερα την καταστατική αρχή του δικαϊκού οικοδομήματος και, όσον αφορά τον ελληνικό νομικό χώρο, νομική πραγματικότητα. Η αρχή αυτή έχει ως βασικούς άξονες τον σεβασμό, την προστασία και την εξασφάλιση του ανθρώπου. Τίθεται λοιπόν εύλογα το ερώτημα, αν στο σύγχρονο δικαϊκό πλαίσιο, εξακολουθεί ή όχι να ισχύει η τριμερής διάκριση του Jellinek.

Σήμερα ο συγκερασμός κοινού και προσωπικών συμφερόντων, αποτελεί βασική αρχή της συνταγματικής τάξεως, βάσει του άρθρου 25 παρ. 2 του ισχύοντος Συντάγματος, όπου ορίζεται πως η αναγνώριση και η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου από την Πολιτεία αποβλέπει στην πραγμάτωση της κοινωνικής προόδου. Παρατηρείται λοιπόν μια αλληλεξάρτηση των δικαιωμάτων και κυρίως των εννόμων αγαθών που το καθένα προστατεύει. Ελευθερία, κοινωνική δικαιοσύνη και δημοκρατία συμπλέκονται, αφού π. χ. η δημοκρατία είναι κούφια χωρίς την ελευθερία και η ελευθερία αδύναμη χωρίς τη δημοκρατία³¹. Επίσης, χωρίς στοιχειώδη ικανοποίηση των βιοτικών του αναγκών ο άνθρωπος δε μπορεί να εκτιμήσει και απολαύσει την ελευθερία αλλά ούτε και να διαμορφώσει ελεύθερη πολιτική βούληση.

Υπάρχουν έτσι διατάξεις οι οποίες φαίνονται να εμπεριέχουν στοιχεία όλων των παραπάνω status. Τέτοια είναι π.χ. η διάταξη του ά. 20 παρ. 1 Σ. Το δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας προστατεύεται ως ατομικό δικαίωμα με την υποχρέωση του κράτους να παρέχει ως ακώλυτη και ίση την δυνατότητα πρόσβασης στη δικαιοσύνη και όχι να θέτει ρήτρες αποκλεισμού ή να καθιστά εξαιρετικά δυσχερή την πρόσβαση αυτή (status negativus). Η άσκησή του συνιστά ταυτόχρονα και συμμετοχή του φορέα του στη διαμόρφωση της πολιτειακής βούλησης, δεδομένου ότι τα δικαστήρια αποτελούν εκφραστές της (status activus). Τέλος, το δικαίωμα αυτό προστατεύεται και ως κοινωνικό δικαίωμα, αφού προκειμένου να έχει ο κάθε

31 Βλ. Δαγτόγλου όπ. παρ., σελ. 74 επ.

πολίτης πρόσβαση στην παροχή έννομης προστασίας, απαιτείται προς τούτο η δημιουργία και η συντήρηση απ' το κράτος ενός μηχανισμού απονομής της δικαιοσύνης (status positivus)³².

Συνεπώς, η κατάταξη των δικαιωμάτων σε κατηγορίες από την κλασική θεωρία, σχετικοποιείται στην εποχή μας και καθίσταται ανεπαρκής³³. Έτσι, η κριτική και η διαπίστωση της ανεπάρκειας της παραδοσιακής διάκρισης αποτελεί κοινό τόπο στη σύγχρονη νομική επιστήμη³⁴.

Η υποχρέωση αποχής του κράτους από οποιαδήποτε ενέργεια, ίσως να μην έχει νόημα μόνο στα ατομικά δικαιώματα, αλλά και στα κοινωνικά³⁵. Επίσης, η υποχρέωση του κράτους σε πράξη (status positivus) εκτείνεται σε όλα τα συνταγματικά δικαιώματα, ως αποτέλεσμα της εξέλιξης του κράτους σε κοινωνικό κράτος δικαίου. Ύστερα από την συνταγματική αναθεώρηση του 2001, στο ά. 25 παρ. 1 καθιερώνεται ρητά η « αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου », η οποία σημαίνει πως η υποχρέωση του κράτους να καλύπτει τις θεμελιώδεις ανάγκες του ανθρώπου δεν περιορίζεται μόνο στα συγκεκριμένα κοινωνικά δικαιώματα που θεσπίζονται απ' το Σύνταγμα³⁶. Θεσπίζεται δηλαδή, σε σχέση με τα θεμελιώδη δικαιώματα, υποχρέωση του κράτους, όχι μόνον να μη τα προσβάλλει αυτό το ίδιο, αλλά και να μεριμνά για τη μη παραβίασή τους εκ μέρους τρίτων. Οφείλει συνεπώς να τα προστατεύει και έναντι των ιδιωτών.

Παρά λοιπόν την παραδοσιακή αυτή τριμερή διάκριση των δικαιωμάτων επί τη βάσει του περιεχομένου της πράξης του αποδέκτη της ενέργειας του συνταγματικού δικαιώματος, τα ατομικά, πολιτικά και κοινωνικά αυτά δικαιώματα, παραμένουν μεταξύ τους « *παραπληρωματικά* »³⁷. Οι ατομικές ελευθερίες, τα κοινωνικά δικαιώματα και τα πολιτικά δικαιώματα

32 Βλ. Χρυσόγονος, όπ. παρ., σελ. 32.

33 Βλ. Βλάχος, Κοινωνιολογία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, εκδόσεις Παπαζήση, 1976, Αθήνα, σελ. 115.

34 Βλ. Βλάχος, όπ. π. , Δημητρόπουλος, Τα Αμυντικά δικαιώματα κ.λ.π., σελ. 144 επ.

35 Βλ. Βλάχος, όπ. παρ. σελ. 115

36 Βλ. Δημητρόπουλος Α., Συνταγματικά Δικαιώματα 2008, σελ. 129.

37 Βλ. Δημητρόπουλος, όπ. παρ. σελ 124, επίσης Βλάχος, όπ. παρ. σελ 130, επίσης Α. Μάνεση, ΝοΒ 1980, σελ. 629.

συνθέτουν μαζί την ενιαία « θέση » (status) της ανθρώπινης προσωπικότητας στο σύγχρονο δημοκρατικό κράτος³⁸. Απαιτείται ο συνεχής συνδυασμός τους για την διασφάλιση του ατόμου και την ανάπτυξή του μέσα στο κοινωνικό σύνολο. Τα τρία αυτά στοιχεία τελούν σε σχέση αλληλοσύνδεσης και αλληλεξάρτησης, καθώς είναι, όπως προείπαμε, παραπληρωματικά. Σ' αυτήν τη σχέση είναι θεμελιωμένο και το όλο σύστημα των συνταγματικών δικαιωμάτων.

Οι σύγχρονες νομικές θεωρίες υποστηρίζουν ότι δεν θα πρέπει να διακρίνουμε τα δικαιώματα με κριτήριο την πράξη του αποδέκτη, αλλά με την ορθή διάκριση που κάνει το Σύνταγμα σε πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα, που είναι « ομάδες δικαιωμάτων »³⁹, με κριτήριο το ουσιαστικό περιεχόμενο της ρυθμιζόμενης απ' αυτά ύλης. Η διάκριση αυτή είναι χρήσιμη από άποψη κατάταξης των συνταγματικών δικαιωμάτων.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι είναι απαραίτητος ο επανακαθορισμός της παραδοσιακής διάκρισης. Απαιτείται προς τούτο μια νέα διάκριση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, που θα αντικαταστήσει την κλασική και θα ανταποκρίνεται στις σύγχρονες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες. Η παραδοσιακή θεωρία αδυνατεί πλέον να εξηγήσει την προβληματική της εξέλιξης των συνταγματικών δικαιωμάτων στη σύγχρονη νομική και πολιτική πραγματικότητα. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Δημητρόπουλος⁴⁰ : « η κλασική θεωρία είναι μονομερής, στρεφόμενη αποκλειστικά στο δικαίωμα. Αντίθετα, η σύγχρονη αντικειμενική θεωρία έχει σύνθετο χαρακτήρα, γιατί τοποθετεί και ερευνά τα συνταγματικά δικαιώματα μέσα στο ευρύτερο αντικειμενικό περιβάλλον, στο οποίο ασκούνται ». Με την δημοκρατικοποίηση του κράτους οδηγούμαστε πλέον σε μια νέα διάκριση, η οποία αναφέρεται στο περιεχόμενο όλων των συνταγματικών δικαιωμάτων.

Τέτοια διάκριση είναι η διάκριση σε *αμυντικά, προστατευτικά και διεκδικητικά / εξασφαλιστικά δικαιώματα*, με βάση την οποία το περιεχόμενο

38 Βλ. Κασιμάτης Γ. , Συνταγματικό Δίκαιο II, Οι λειτουργίες του κράτους – Πανεπιστημιακές παραδόσεις, Τεύχος α, εκδόσεις Σάκκουλα Κομοτηνή, 1980, σελ. 155-156.

39 Ο Τσάτσος μάλιστα κάνει λόγο και για την ύπαρξη μιας τέταρτης κατηγορίας στη διάκριση των status , το « status mixtus », βλ. Τσάτσος, Συνταγματικό Δίκαιο τόμος Γ', 1987, σελ. 216.

40 Βλ. Δημητρόπουλος, όπ. παρ. (ενν.: Συνταγματικά Δικαιώματα) , σελ 22.

κάθε συνταγματικού δικαιώματος τριχοτομείται. Πρόκειται δηλαδή για τις τρεις μερικότερες διαστάσεις κάθε δικαιώματος και επομένως δεν αποτελεί κριτήριο κατηγοριοποίησης των συνταγματικών δικαιωμάτων⁴¹.

3. Οι τρεις διαστάσεις των συνταγματικών δικαιωμάτων

Οι βασικές πηγές κινδύνων και εμποδίων, που απειλούν και δυσχεραίνουν την ακώλυτη άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι δύο. Κατ' αρχήν είναι οι επιθετικές ενέργειες των συνανθρώπων, καθώς ο άνθρωπος κινδυνεύει από τον ίδιο τον άνθρωπο, είτε ως φορέα δημόσιας είτε ιδιωτικής εξουσίας⁴². Όμως ο άνθρωπος δεν κινδυνεύει μόνο από τις ανθρώπινες επιθετικές ενέργειες, αλλά υπάρχουν και άλλα εμπόδια, κοινωνικής και οικονομικής υφής, όπως είναι η οικονομική ανάγκη. Έτσι, για την ακώλυτη άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του άρθρου 25 του Συντάγματος απαιτείται η ύπαρξη των απαιτούμενων υλικών μέσων.

Με βάση το κριτήριο αυτό, την πηγή δηλαδή των κινδύνων, το περιεχόμενο των συνταγματικών δικαιωμάτων διακρίνεται σε αμυντικό, προστατευτικό και διεκδικητικό. Τα δύο πρώτα αφορούν την προστασία του ανθρώπου από επιθετικές ενέργειες, ενώ το τρίτο στην διαφύλαξή του από την οικονομική ανάγκη.

41 Βλ. Δημητρόπουλος, όπ. παρ., σελ. 125.

42 Βλ. Δημητρόπουλος, όπ. παρ. σελ. 137 επ., ο ίδιος, Κοινωνικός Ανθρωπισμός κ.λ.π., ΝοΒ 1980, σελ. 1656 επ.

3.1. Το αμυντικό περιεχόμενο των συνταγματικών δικαιωμάτων⁴³

Το αμυντικό περιεχόμενο αποκρούει τις, προερχόμενες από επιθετικές ανθρώπινες ενέργειες, προσβολές των συνταγματικών δικαιωμάτων. Νοείται δηλαδή ως διαφύλαξη του ανθρώπου από επιθετικές ενέργειες των συνανθρώπων.

Το αμυντικό περιεχόμενο βρίσκει την συνταγματική του βάση, στην *καταστατική αρχή* του σύγχρονου δικαϊκού μας συστήματος, δηλαδή στον σεβασμό της ανθρώπινης αξίας αλλά και των θεμελιωδών δικαιωμάτων που την εξειδικεύουν⁴⁴. Τα αμυντικά δικαιώματα στρέφονται τόσο κατά της κρατικής όσο και κατά της ιδιωτικής εξουσίας. Είναι δηλαδή δικαιώματα απόλυτα (*erga omnes*), αφού εξαναγκάζουν, όχι μόνο το κράτος, αλλά και τον ιδιώτη, σε παράλειψη. Αυτό προκύπτει από το άρθρο 25 παρ. 1 εδ. Γ του Συντάγματος⁴⁵, το οποίο κατοχυρώνει για πρώτη φορά, μετά την αναθεώρηση του 2001, την « τριτενέργεια », δηλαδή την διαπροσωπική εφαρμογή των συνταγματικών δικαιωμάτων ως βασικό αξίωμα της σύγχρονης έννομης τάξης. Προκύπτει λοιπόν η απόλυτη αμυντική ενέργεια των θεμελιωδών δικαιωμάτων, αφού σκοπός είναι να μην προσβάλλονται τα δικαιώματα των άλλων. Έτσι, οι ιδιώτες υποχρεούνται από το Σύνταγμα να σέβονται, να μην παραβιάζουν τα θεμελιώδη δικαιώματα των συνανθρώπων τους, όχι όμως και να τα προστατεύουν. Τριτενεργεί δηλαδή μόνο το αμυντικό περιεχόμενο κάθε δικαιώματος και όχι το προστατευτικό ή διεκδικητικό. Τούτο θα ήταν δυνατό

43 Βλ. Δημητρόπουλος, όπ. παρ. (ενν. : Συνταγματικά Δικαιώματα), σελ. 138 επ.

44 Βλ. ο ίδιος, όπ. παρ., σελ. 140.

45 Ορίζει ότι : « τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών, στις οποίες προσιδιάζουν ».

μόνο αν υπήρχε ειδική συνταγματική ή νομική πρόβλεψη και όχι ως αποτέλεσμα γενικού κανόνα.

Ο όρος « ατομικά » δικαιώματα εννοεί μόνον εκείνα του κλασικού καταλόγου και όχι τα λεγόμενα « κοινωνικά » ή τα « πολιτικά » δικαιώματα. Αντιθέτως, ο όρος « αμυντικά δικαιώματα » αναφέρεται σε όλα τα συνταγματικά δικαιώματα ανεξαιρέτως. Και αυτό διότι αμυντικό περιεχόμενο έχουν όλα τα θεμελιώδη συνταγματικά δικαιώματα. Δεν πρόκειται δηλαδή για μια κατηγορία δικαιωμάτων, αλλά για μια μερικότερη διάσταση του περιεχομένου οποιουδήποτε θεμελιώδους δικαιώματος.

Τα αμυντικά δικαιώματα περιέχουν αξίωση αποχής από οποιαδήποτε επιθετική ενέργεια, είτε αυτή εκδηλώνεται με πράξη είτε με παράλειψη⁴⁶. Αυτή η αμυντική διάσταση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, περιέχει καταρχήν αξίωση προς παράλειψη. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν μπορεί να περιέχει και αξίωση προς πράξη, αφού στο σύγχρονο δικαϊκό πλαίσιο μια επιθετική συμπεριφορά δύναται να εξωτερικεύεται, είτε με θετική πράξη είτε με παράλειψη. Έτσι και ορθά κατά Δημητρόπουλο⁴⁷, η άρνηση του εστιάτορα να εξυπηρετήσει αλλοδαπό ή έγχρωμο πελάτη εξαιτίας φυλετικών λόγων, συνιστά επιθετική ενέργεια του εστιάτορα που εκδηλώνεται με παράλειψη. Ομοίως και η αντίστοιχη άρνηση του ξενοδόχου να παράσχει δωμάτιο σε κάποιον πελάτη, οφειλόμενη σε φυλετικούς λόγους.

Όπως ήδη αναφέραμε, το αμυντικό περιεχόμενο τριτενεργεί, δηλαδή εφαρμόζεται και στις διαπροσωπικές σχέσεις. Χαρακτηριστική περίπτωση απ' τη νομολογία, όπου καταδεικνύεται τέτοια εφαρμογή, είναι η υπόθεση 1 / 80 του Αρείου Πάγου. Ο Α. Π. δέχεται την εφαρμογή της συνδικαλιστικής ελευθερίας στις διαπροσωπικές σχέσεις, καθώς έκρινε ότι τιμωρείται όποιος εμποδίζει τη σύσταση επαγγελματικού σωματείου. Μια άλλη χαρακτηριστική περίπτωση τριτενέργειας του αμυντικού περιεχομένου, εμφανίζεται σε σχέση με το δικαίωμα στον αθλητισμό⁴⁸. Προκύπτει η αξίωση εκ του Συντάγματος που έχει ο κάθε πολίτης κατά του κράτους να απέχει το τελευταίο από ενέργειες

46 Βλ. Δημητρόπουλο, όπ. παρ., σελ. 140.

47 Βλ. ο ίδιος, όπ. παρ., σελ. 140.

48 ά. 16 παρ. 9 Σ.

που δυσχεραίνουν ή αναιρούν την δυνατότητα άθλησης. Αυτό διαφαίνεται συχνά και στη νομολογία⁴⁹.

Συμπερασματικά, λοιπόν, το status negativus διαφέρει απ' το αμυντικό περιεχόμενο ενός θεμελιώδους δικαιώματος και ως προς το ότι τα ατομικά δικαιώματα στρέφονται μόνο κατά του κράτους και όχι κατά της ιδιωτικής εξουσίας και παρέχουν αξίωση μόνο προς παράλειψη και όχι προς πράξη.

Θα μπορούσαμε δηλαδή να πούμε πως το αμυντικό περιεχόμενο αποτελεί τη συνέχεια του status negativus⁵⁰.

49 π. χ. Σ τ Ε 3699 / 1998, όπου θα αναφερθούμε και παρακάτω.

50 Βλ. Δημητρόπουλο, όπ. παρ., σελ. 139.

1.3.2. Το προστατευτικό περιεχόμενο των συνταγματικών δικαιωμάτων

Το « προστατευτικό περιεχόμενο », ως ειδικός τεχνικός νομικός όρος, καθίσταται νοητός ως απόκρουση επιθετικών ενεργειών, εμπεριέχει δηλαδή αξίωση για προστασία από επιθετικές ενέργειες των συνανθρώπων. Συνεπώς, το προστατευτικό περιεχόμενο, όπως και το αμυντικό, ανάγεται στην πρώτη πηγή κινδύνων, τις ανθρώπινες επιθετικές ενέργειες.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η εξέλιξη του παλιού φιλελεύθερου κράτους σε σύγχρονο, κοινωνικό προστατευτικό κράτος, οδήγησε στην συνταγματική κατοχύρωση της αρχής της προστασίας. Το άρθρο 2 παρ. 1 του Συντάγματος⁵¹, σε συνδυασμό με το ά. 25 παρ. 1 Σ. κατοχυρώνουν την συνταγματική αρχή της προστασίας, και έτσι το κράτος υποχρεούται πλέον συνταγματικά, όχι μόνον να σέβεται, αλλά και να προστατεύει την ανθρώπινη αξία. Το προστατευτικό περιεχόμενο επιβάλλει την παροχή βοήθειας στον αμυνόμενο για την απόκρουση της επίθεσης και την αποκατάσταση της βλάβης, που υπέστη με την προσβολή⁵².

Η συνταγματική αρχή της προστασίας αποτελεί θεμελιώδες αξίωμα που αναφέρεται στο κράτος, στρέφεται δηλαδή το προστατευτικό περιεχόμενο προς το κράτος (και όχι κατά του κράτους), όχι όμως προς τους ιδιώτες. Προστατευτική υποχρέωση των ιδιωτών δεν προκύπτει από τις διατάξεις του ισχύοντος Συντάγματος⁵³. Σε αντιδιαστολή δηλαδή με την υποχρέωση της

51 Ορίζει το άρθρο αυτό ότι : « ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας ».

52 Βλ. Δημητρόπουλο, όπ. παρ, σελ. 140.

53 Βλ. ο ίδιος, όπ. παρ., σελ. 141.

κρατικής εξουσίας, η οποία υποχρεούται εκ του Συντάγματος όχι μόνον να σέβεται αλλά και να προστατεύει την ανθρώπινη αξία, η « ιδιωτική εξουσία » έχει απ' το Σύνταγμα την υποχρέωση μόνον να την σέβεται και όχι να την προστατεύει. Έτσι, δε μπορούμε να κάνουμε λόγο για τριπενέργεια των προστατευτικών δικαιωμάτων. Στο σημείο αυτό όμως, παρατηρούμε μια εξαίρεση στον κανόνα αυτόν. Το Σύνταγμα στο ά. 25 παρ. 4 ορίζει ότι : « το κράτος δικαιούται να αξιώνει από όλους τους πολίτες την εκπλήρωση του χρέους της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης ». Έτσι, το κράτος δικαιούται, βασιζόμενο στην διάταξη αυτήν, να διευρύνει νομοθετικά την προστατευτική υποχρέωση και στις διαπροσωπικές σχέσεις. Το ά. 307 ΠΚ αποτελεί ένα τέτοιο χαρακτηριστικό παράδειγμα. Κατ' εξαίρεση εδώ, ο νομοθέτης απαιτεί την ενεργοποίηση των συνανθρώπων μας για την προστασία της ανθρώπινης ζωής. Το δικαίωμα στη ζωή (ά. 5 παρ. 2 Σ.) αναπτύσσει διαπροσωπική ενέργεια τόσο ως αμυντικό όσο και ως προστατευτικό δικαίωμα, υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις. Συνεπώς, η διάταξη του ΠΚ 307 συνιστά εκπλήρωση του χρέους του ά. 25 παρ. 4 Σ. και δεν καθίσταται αντισυνταγματική. Επομένως, δεν αποκλείεται a priori η ύπαρξη εξαιρετικής διαπροσωπικής ενέργειας, σε συγκεκριμένη συνταγματική διάταξη και στη συγκεκριμένη περίπτωση, παρά την αρχική μη αναγνώριση προστατευτικών δικαιωμάτων προς τους ιδιώτες. Καθίσταται λοιπόν «σχετικό» και όχι «απόλυτο» το προστατευτικό περιεχόμενο. Θεμελιώνεται ρητώς στα άρθρα 2 παρ. 1 και ά. 25 παρ. 1-2 του ισχύοντος Συντάγματος και μη ρητώς σε ειδικές περιπτώσεις δικαιωμάτων.

Το σύγχρονο προστατευτικό κράτος υποχρεούται συνταγματικά να προστατεύει την ανθρώπινη αξία και τα θεμελιώδη δικαιώματα από επιθετικές ενέργειες των συνανθρώπων. Δεν υποχρεούται όμως κατά γενικό συνταγματικό κανόνα να εξασφαλίζει τον άνθρωπο.

Τα προστατευτικά δικαιώματα περιέχουν καταρχήν αξίωση προς πράξη, χωρίς και πάλι να αποκλείεται η αξίωση προς παράλειψη. Σε κάθε περίπτωση, το περιεχόμενο του αποδέκτη της συνταγματικής ενέργειας είναι αδιάφορο.

2.

3.

4.3.2.1. Διάκρισή του σε σχέση με το αμυντικό περιεχόμενο

Το προστατευτικό περιεχόμενο, όπως και το αμυντικό περιεχόμενο, ενυπάρχει σε κάθε θεμελιώδες δικαίωμα, ανεξαρτήτως οιασδήποτε διακρίσεως τους. Ανάγονται στην ίδια πηγή κινδύνων, αφού και τα δύο κινδυνεύουν από τις επιθετικές ενέργειες των συνανθρώπων. Εντοπίζουμε όμως μια ουσιώδη διαφορά ανάμεσά τους. Τα αμυντικά δικαιώματα, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, είναι απόλυτα (*erga omnes*), ισχύουν δηλαδή απέναντι και στην κρατική αλλά και στην ιδιωτική εξουσία. Σε αντίθεση με τα αμυντικά, τα προστατευτικά δικαιώματα στρέφονται μόνο προς το κράτος και όχι κατά αυτού, επομένως αποκτούν σχετικό χαρακτήρα και όχι απόλυτο. Στα προστατευτικά δικαιώματα αντιστοιχεί υποχρέωση του κράτους να παρέχει προστασία.

3.3. Το διασφαλιστικό περιεχόμενο (εξασφαλιστικό / διεκδικητικό) των συνταγματικών δικαιωμάτων⁵⁴

Η μετάβαση από τον ατομικισμό στον κοινωνικό ανθρωπισμό μας επιτρέπει να κατανοήσουμε πώς προέκυψε αυτή η αρχή της διασφάλισης και η εξασφαλιστική – διεκδικητική διάσταση των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Όπως ορθά παρατηρεί ο Δημητρόπουλος⁵⁵ « *κοινωνικό ανθρωπιστικό κράτος* είναι το κράτος εκείνο που συνταγματικά υποχρεούται (όχι μόνο να σέβεται, αλλά) να προστατεύει και να εξασφαλίζει την ανθρώπινη αξία ». Είναι το κράτος που έχει ως κατευθυντήριο σκοπό της δράσης του την εξασφάλιση και την ανάπτυξη της ανθρώπινης αξίας.

Αποτελεί σήμερα γενικότερη πεποίθηση ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα δεν θέτουν απλώς όρια της κρατικής δραστηριότητας, αλλά έχουν αναχθεί σε κρατικούς σκοπούς, κατευθυντήριες γραμμές της κρατικής δραστηριότητας⁵⁶. Γενικά το κράτος υποχρεούται να σέβεται, αλλά και να εξασφαλίζει τη συμμετοχή των ατόμων και την ελεύθερη άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Τούτο δε, σημαίνει διεύρυνση του δεσμευτικού για το κράτος περιεχομένου των συνταγματικών δικαιωμάτων.

Το διασφαλιστικό (διεκδικητικό / εξασφαλιστικό) περιεχόμενο παρέχει αξίωση διαφύλαξης από κινδύνους άλλους, εκτός δηλαδή από τις ανθρώπινες ενέργειες και αξιώσεις για την βελτίωση της θέσης του ανθρώπου. Η πηγή των κινδύνων που αντιστοιχεί στο εν λόγω περιεχόμενο των συνταγματικών δικαιωμάτων διαφέρει από εκείνη του αμυντικού και προστατευτικού περιεχομένου. Στην πρώτη περίπτωση, πηγή κινδύνων είναι τα διάφορα κοινωνικοοικονομικά εμπόδια που δεν επιτρέπουν ενδεχομένως στους ανθρώπους να έχουν μια βελτιωμένη θέση στο κοινωνικό σύνολο. Αντίθετα,

⁵⁴ Βλ. Δημητρόπουλο, *όπ. παρ.*, σελ. 142.

⁵⁵ Βλ. ο ίδιος, *Γενική Συνταγματική Θεωρία, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Α, εκδόσεις Σάκκουλα, 2004, σελ. 176.*

⁵⁶ Βλ. Δημητρόπουλος, *Ν οΒ 1980, σελ. 1844.*

στις άλλες δύο περιπτώσεις, οι ανθρώπινες επιθετικές ενέργειες ανάγονται σε πηγή κινδύνων ως προς αυτές.

3.3.1. Το εξασφαλιστικό περιεχόμενο

Είναι δυνατή η θεωρητική διάκριση του εξασφαλιστικού από το διεκδικητικό περιεχόμενο των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η αρχή της διασφάλισης αναλύεται στις μερικότερες αρχές της εξασφάλισης και της διεκδίκησης, που αναφέρονται στην διαφύλαξη του ανθρώπου από πάσης φύσεως κοινωνικοοικονομικά εμπόδια⁵⁷.

Στο Σύνταγμα η αρχή της διασφάλισης δεν είναι άγνωστη. Προκύπτει από επιμέρους διατάξεις του Συντάγματος⁵⁸ αλλά κυρίως ως γενικότερη αρχή, αναφερόμενη στην διαφύλαξη του ανθρώπου από κοινωνικής και οικονομικής φύσεως εμπόδια. Δεν αναγνωρίζεται λοιπόν από το Σύνταγμα η εξασφάλιση ως γενική συνταγματική αρχή, αναγνωρίζει όμως το Σύνταγμα την αρχή της διεκδίκησης. Η αρχή της εξασφάλισης αποσκοπεί στην εξασφάλιση των μέσων που είναι απαραίτητα για την ακώλυτη άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Νοούνται ως μέσα όχι μόνον οι υλικές παροχές αλλά γενικότερα, η διαμόρφωση των απαιτούμενων διαδικασιών, που κατοχυρώνουν την ακώλυτη άσκηση των συνταγματικών δικαιωμάτων⁵⁹.

Το εξασφαλιστικό περιεχόμενο των συνταγματικών δικαιωμάτων συνιστά νέα διάσταση που διαμορφώνεται ταυτόχρονα με την εξέλιξη του κοινωνικού προστατευτικού κράτους σε κοινωνικό εξασφαλιστικό κράτος, μια εξέλιξη που το ίδιο το Σύνταγμα όχι μόνον δεν απαγορεύει, αλλά αντίθετα την προδιαγράφει. Η εξασφαλιστική αρχή συνεπώς, δεν προβλέπεται από το Σύνταγμα, τούτο όμως δεν σημαίνει πως δε μπορεί να υπάρξει μια εξαιρετική εξασφαλιστική υποχρέωση.

Μια τέτοια χαρακτηριστική περίπτωση όπου συνάγεται η εξασφαλιστική αρχή, αφορά την εξασφάλιση των μέσων για την παιδεία⁶⁰. Η κατοχύρωση της

57 Βλ. Δημητρόπουλο, Συνταγματικά Δικαιώματα, σελ. 142.

58 π. χ. βλ. ά. 25 παρ. 1 Σ. « ...ακώλυτη άσκηση », ά. 22 παρ. 1 εδ. Α « ...υλική εξύψωση », ά. 16 παρ. 4 εδ. α Σ. κ. ά.

59 Βλ. Δημητρόπουλο, όπ. παρ., σελ. 143.

60 ά. 16 παρ. 2 Σ.

« δωρεάν παιδείας », μολονότι ως όρος είναι αδόκιμος αλλά και δεν ανταποκρίνεται στην σύγχρονη πραγματικότητα, σημαίνει πως το κράτος οφείλει να εξασφαλίσει όλα τα απαραίτητα μέσα για την ακώλυτη άσκηση του συγκεκριμένου δικαιώματος. Συνεπώς, το Σύνταγμα δεν προβλέπει την αρχή της εξασφάλισης ως γενικό κανόνα, αλλά αντιμετωπίζεται περιπτώσιολογικά, όπως καθιστά φανερό η προαναφερθείσα περίπτωση.

Τα εξασφαλιστικά δικαιώματα δεν αναγνωρίζονται συνταγματικά, άρα δεν στρέφονται ούτε προς το κράτος ούτε προς τους ιδιώτες και συνεπώς δεν είναι ούτε σχετικά ούτε απόλυτα. Διαφέρουν δηλαδή ως προς αυτό από τα προστατευτικά και τα αμυντικά δικαιώματα.

3.3.2. Το διεκδικητικό περιεχόμενο

Διαφορετικά είναι τα πράγματα ως προς την διεκδικητική αρχή, η οποία αναφέρεται στην αξίωση διεκδίκησης της εξασφάλισης του ανθρώπου από τα διάφορα κοινωνικοοικονομικά εμπόδια. Η αξίωση αυτή για την διεκδίκηση του εξασφαλιστικού περιεχομένου των συνταγματικών δικαιωμάτων, που δεν έχουν πραγματοποιηθεί, αναγνωρίζεται από το Σύνταγμα με επιμέρους διατάξεις του⁶¹. Το Σύνταγμα αναγνωρίζει ότι η πορεία προς την εξασφάλιση πρέπει να πραγματοποιηθεί και κατοχυρώνει την ελευθερία της διεκδίκησης. Μπορεί το Σύνταγμα δηλαδή να μην κατοχυρώνει την εξασφάλιση, προδιαγράφει όμως την εξέλιξη προς την πραγμάτωσή της.

Σύμφωνα με τον ορισμό που παραθέτει ο Δημητρόπουλος⁶² «διεκδικητικά δικαιώματα είναι εκείνα που περιέχουν αξίωση για την βελτίωση της θέσης του ανθρώπου, για την πραγματοποίηση ή εξέλιξη του εξασφαλιστικού περιεχομένου των θεμελιωδών δικαιωμάτων».

Στο σύγχρονο συνταγματικοπολιτικό πλαίσιο, η συνταγματική αναγνώριση ενός εκάστου δικαιώματος, σημαίνει την αναγνώρισή του, τόσο ως αμυντικού και προστατευτικού, όσο και ως διεκδικητικού

61 Βλ. π. χ. ά. 23 παρ. 2 Σ.

62 Βλ. Δημητρόπουλος, όπ. παρ., σελ. 144.

δικαιώματος⁶³. Τούτο σημαίνει πως η διεκδικητική διάσταση ενυπάρχει σε όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα και αναφέρεται στην συνταγματικώς αναγνωρισμένη αξίωση για την βελτίωση της κατάστασης του ανθρώπου και στην συνταγματική κατοχύρωση των απαραίτητων διαδικασιών.

Τα διεκδικητικά δικαιώματα είναι δικαιώματα στην κυριολεξία του νομικού όρου. Εντούτοις, η ικανοποίηση τους δεν είναι δυνατή με την δικαστηριακή διαδικασία, αλλά είναι δυνατή μέσω της εξίσου ή περισσότερο αποτελεσματικής συνταγματικής διεκδικητικής διαδικασίας. Τέτοιο είδος διαδικασίας αποτελεί η εκλογική διαδικασία αλλά και η απεργία. Αποτελούν δηλαδή συνταγματικά μέσα για την διεκδίκηση της ικανοποίησης του διασφαλιστικού περιεχομένου των συνταγματικών δικαιωμάτων. Αξίζει να αναφερθεί πως αυτή η ίδια η διεκδικητική φύση των θεμελιωδών δικαιωμάτων αποσημασιοποιεί την διαφοροποίηση του αποδέκτη των δικαιωμάτων αυτών. Δεδομένου δηλαδή πως βασικά είναι αδιάφορος ο αποδέκτης τους, ούτε τα διεκδικητικά δικαιώματα χαρακτηρίζονται ως απόλυτα ή σχετικά⁶⁴.

Συμπερασματικά, το εξασφαλιστικό και διεκδικητικό περιεχόμενο συνθέτουν το διασφαλιστικό περιεχόμενο των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Κατοχυρώνεται από το Σύνταγμα η διεκδίκηση του εξασφαλιστικού περιεχομένου των συνταγματικών δικαιωμάτων, μέσω προβλεπόμενων εκ του ιδίου του Συντάγματος διαδικασιών. Το κρίσιμο στο σημείο αυτό, είναι πως εξαιτίας της φύσης του περιεχομένου των διεκδικητικών δικαιωμάτων, η εφαρμογή τους εξαντλείται με την άσκηση της διεκδίκησης, την προβολή και την αξίωση της ικανοποίησης των αιτημάτων του ανθρώπου μέσα από τις προβλεπόμενες διαδικασίες⁶⁵.

Όταν όμως ικανοποιείται η διεκδικητική αξίωση, τότε το διεκδικητικό δικαίωμα μετατρέπεται σε εξασφαλιστικό⁶⁶. Η διεκδίκηση

63 Βλ. Δημητρόπουλος, όπ. παρ., σελ. 145.

64 Έτσι π. χ. η απεργία κατά του ιδιώτη εργοδότη στρέφεται ταυτόχρονα και κατά του κράτους και το αντίστροφο, όπως επισημαίνει ο Δημητρόπουλος, όπ. παρ., σελ. 145.

65 π. χ. η απεργία.

66 Βλ. Δημητρόπουλος, όπ. παρ., σελ. 145.

τότε μεταβαίνει σε άλλο γένος και μεταβάλλεται σε εξασφάλιση, πρόκειται δηλαδή για διεκδίκηση της εφαρμογής του ουσιαστικού περιεχομένου τους όχι στο παρόν αλλά στο μέλλον.

4. Ενδεικτική παράθεση συνταγματικών δικαιωμάτων – Διάκριση του αμυντικού, προστατευτικού και διασφαλιστικού τους περιεχομένου

4.1. Υγεία (άρθρο 7 παρ. 2, ά. 5 παρ. 5, ά. 21 παρ. 3 Σ.)⁶⁷

➤ Αμυντικό περιεχόμενο :

Στο αμυντικό περιεχόμενο του δικαιώματος υγείας εντάσσεται « η αξίωση σωματικής και ψυχικής ακεραιότητας »⁶⁸. Το Σύνταγμα (ά. 7 παρ. 2) απαγορεύει οποιαδήποτε βλάβη της υγείας, σωματικής και πνευματικής, η οποία προκαλείται είτε άμεσα είτε έμμεσα από ανθρώπινη ενέργεια, ανεξαρτήτως του τρόπου ή του σκοπού για τον οποίο προκαλείται. Το αμυντικό περιεχόμενο του δικαιώματος υγείας κατοχυρώνεται κυρίως στο άρθρο 7 παρ. 2 Σ. , συμπληρώνεται δε από τις διατάξεις των άρθρων 5 παρ. 5 και 21 παρ. 3 Σ. Το αμυντικό περιεχόμενο της υγείας τριτενεργεί, αναπτύσσει δηλαδή διαπροσωπική ενέργεια, όπως όλα τα αμυντικά δικαιώματα. Έτσι το αμυντικό δικαίωμα υγείας συνιστά απόλυτο (erga omnes) δικαίωμα.

➤ Προστατευτικό περιεχόμενο :

67 Βλ. Δημητρόπουλος, όπ. παρ. (ενν. : Συνταγματικά Δικαιώματα), σελ. 413 επ.

68 Βλ. Δαγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα Ά, σελ. 246 επ.

Αυτό θεμελιώνεται κυρίως στη νέα διάταξη του ά. 5 παρ. 5 Σ. , όπου ο συντακτικός νομοθέτης *expressis verbis* αναφέρεται στην προστασία της υγείας και της γενετικής ταυτότητας.

Η προστατευτική αξίωση του δικαιώματος υγείας διαφέρει ως προς το περιεχόμενο από την αντίστοιχη αμυντική, αφού στρέφεται μόνο προς το κράτος (και όχι προς τους ιδιώτες) και όχι κατά του κράτους. Αποδέκτης δηλαδή της προστατευτικής ενέργειας του δικαιώματος υγείας είναι το κράτος, το οποίο έτσι γίνεται αντιληπτό ως αρωγός στην προστασία της υγείας και όχι ως απειλή για αυτήν. Στην προστατευτική υποχρέωση του κράτους ανήκει η « μέριμνα » για την λήψη όλων των αναγκαίων νομοθετικών μέτρων για την προστασία της υγείας. Αυτονόητο είναι πως, εφόσον το προστατευτικό περιεχόμενο του δικαιώματος υγείας στρέφεται μόνο προς το κράτος, δεν τριτενεργεί.

➤ Διασφαλιστικό περιεχόμενο :

Το Σύνταγμα στο άρθρο 21 παρ. 3 ορίζει ότι : « το κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας και για την περίθαλψη των απόρων ». Ο συντακτικός νομοθέτης αναφέρεται σαφώς κυρίως στη διασφαλιστική διάσταση του δικαιώματος υγείας. Η υγεία του ανθρώπου απειλείται όχι μόνο από ανθρώπινες επιθετικές ενέργειες, αλλά και από άλλους παράγοντες, όπως είναι τα ατυχήματα, οι ασθένειες, το γήρας κ. ά. Σε αυτές λοιπόν τις περιπτώσεις καθίσταται καίριας σημασίας η πραγματοποίηση δαπανών για την αποκατάσταση και γενικότερα τη φροντίδα της υγείας.

Η υγεία είναι κατεξοχήν κοινωνικό δικαίωμα, καθόσον κατοχυρώνει μια μερικότερη πλευρά της υπόστασης του ανθρώπου. Η υγεία αποτελεί καθοριστική προϋπόθεση ώστε να μπορεί κάποιος να ασκήσει ανεμπόδιστα όλα τα άλλα δικαιώματά του. Η εξασφάλιση της υγείας εμπίπτει συνεπώς στο ελάχιστο δυνατό του περιεχομένου του συγκεκριμένου κοινωνικού αγαθού, δηλαδή ανήκει στις ελάχιστες απαιτήσεις του σύγχρονου ανθρώπου από το κοινωνικό κράτος. Τέτοια απαίτηση, εμπίπτουσα στο ευρύτερα διασφαλιστικό περιεχόμενο του δικαιώματος υγείας, είναι και η διασφάλιση των βασικών

μέσων ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, που να ανταποκρίνεται βέβαια στα σύγχρονα τεχνολογικά και ιατρικά δεδομένα.

Όπως γίνεται εμφανές από την σχετική διάταξη, το κράτος δεν υποχρεούται να διαθέτει τα απαραίτητα υλικά μέσα και υπηρεσίες για την προστασία της υγείας των πολιτών. Σε αντίθεση με το δικαίωμα της παιδείας, το Σύνταγμα δεν καθιερώνει δικαίωμα « δωρεάν υγείας ». Σύμφωνα με το Σύνταγμα, το κράτος « μεριμνά ». Η συγκεκριμενοποίηση της μέριμνας αυτής, δηλαδή της πολιτικής της υγείας είναι ζήτημα που ανάγεται στα αρμόδια πολιτικά όργανα. Το Σύνταγμα δεν κατοχυρώνει εξασφαλιστικό δικαίωμα υγείας. Η υγεία είναι φύσει κοινωνικό αγαθό, υπό την έννοια ότι αφορά όλους τους πολίτες. Δεν είναι όμως και θέσει κοινωνικό αγαθό, από συνταγματική άποψη. Αφού δεν κατοχυρώνεται ως εξασφαλιστικό δικαίωμα.

4.2. Παιδεία (άρθρο 16 παρ. 1-8 Σ.)⁶⁹

➤ **Αμυντικό περιεχόμενο :**

Το δικαίωμα παιδείας νοείται καταρχήν ως αμυντικό κατά του κράτους. Το κράτος οφείλει καταρχήν να απέχει από κάθε ενέργεια που θα δημιουργούσε προσχώματα στην άσκηση του δικαιώματος παιδείας. Το δικαίωμα παιδείας στρέφεται όμως και κατά οιασδήποτε επιθετικής ανθρώπινης ενέργειας. Η «τρίτενέργεια» του αμυντικού δικαιώματος παιδείας προκύπτει επιπρόσθετα από την ειδικά προβλεπόμενη προστατευτική του διάσταση. Το κράτος έχει ως βασική αποστολή, μεταξύ άλλων, την παιδεία. Συνεπώς οφείλει να την προστατεύει από κάθε επιθετική ενέργεια οποιουδήποτε φορέα ιδιωτικής εξουσίας.

➤ **Προστατευτικό περιεχόμενο :**

Το Σύνταγμα καθιερώνει το δικαίωμα παιδείας και ως προστατευτικό προς το κράτος δικαίωμα. Το κράτος οφείλει να προστατεύει το δικαίωμα παιδείας από κάθε απειλητική ενέργεια, τούτο δε, συνάγεται και από την λεκτική διατύπωση της διάταξης, που ανάγει την παιδεία σε βασική αποστολή του κράτους.

⁶⁹ Βλ. Δημητρόπουλος, όπ. παρ. , σελ. 578 επ.

➤ Διασφαλιστικό περιεχόμενο :

Η παιδεία αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα συνταγματικά διαμορφωμένου κοινωνικού δικαιώματος. Το ισχύον Σύνταγμα κατοχυρώνει και την εξασφαλιστική / διεκδικητική διάσταση του δικαιώματος παιδείας.

Σύμφωνα με το άρθρο 16 παρ. 4 Σ. , όλοι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας σε όλες τις βαθμίδες της, στα κρατικά εκπαιδευτήρια. Το κράτος ενισχύει τους σπουδαστές που διακρίνονται, καθώς και αυτούς που χρήζουν βοήθειας ή ειδικής προστασίας. Η παιδεία κατοχυρώνεται στο ισχύον Σύνταγμα ως κοινωνικό αγαθό. Το κρίσιμο εδώ είναι πως η παιδεία αποτελεί το μόνο κοινωνικό δικαίωμα του οποίου η εξασφαλιστική διάσταση κατοχυρώνεται συνταγματικά κατά τρόπο κατηγορηματικό.

4.3. Αθλητισμός (άρθρο 16 παρ. 9 Σ.)⁷⁰

➤ Αμυντικό περιεχόμενο :

Η αθλητική ελευθερία έχει αμυντικό *erga omnes* περιεχόμενο. Στο πλαίσιο δηλαδή του αμυντικού περιεχομένου του αθλητικού δικαιώματος, προστατεύεται ο φορέας από επιθετικές ενέργειες της κρατικής αλλά και της ιδιωτικής εξουσίας. Η αθλητική ελευθερία ενός εκάστου φορέα προστατεύεται συνταγματικά και έναντι των αθλητικών ενώσεων.

Η συνταγματική αξίωση του κάθε πολίτη για αποχή του κράτους από ρυθμίσεις και δραστηριότητες, που δυσχεραίνουν ή και αναιρούν τη δυνατότητα άθλησης, εμπίπτει στο αμυντικό περιεχόμενο του δικαιώματος στον αθλητισμό. Πολλά, άλλωστε, είναι και τα

⁷⁰ Βλ. Δημητρόπουλος, όπ. παρ. , σελ. 514 επ.

παραδείγματα από τη νομολογία, στα οποία αναδεικνύεται το αμυντικό αυτό περιεχόμενο⁷¹.

➤ Προστατευτικό περιεχόμενο :

Η προστατευτική διάσταση του δικαιώματος στον αθλητισμό, κατοχυρώνεται *expressis verbis* στο άρθρο 16 παρ. 9 Σ. Το Σύνταγμα αναγνωρίζει σε κάθε φορέα προστατευτικό δικαίωμα, όπως επίσης και προστατευτική υποχρέωση του κράτους. Όπως ορίζεται ρητά στην διάταξη αυτή : « ο αθλητισμός τελεί υπό την προστασία και την ανώτατη εποπτεία του κράτους ».

➤ Διασφαλιστικό περιεχόμενο :

Η διασφαλιστική διάσταση αναφέρεται ρητά από την συνταγματική ρύθμιση του αθλητισμού (ά. 16 παρ. 9 Σ.). Υπάρχει εξουσιοδότηση στον κοινό νομοθέτη προκειμένου να ρυθμίσει την κρατική επιχορήγηση αλλά και τον έλεγχο των ενώσεων των αθλητικών σωματείων. Νόμος ορίζει επίσης τη διάθεση των ενισχύσεων που παρέχονται κάθε φορά στις επιχορηγούμενες ενώσεις σύμφωνα με τον προορισμό τους.

71 π. χ. ΣτΕ 4914/1988, ΣτΕ 963/1991, ομοίως ΣτΕ 3699/1998. Στις αποφάσεις αυτές θα αναφερθούμε στην αντίστοιχη θεματική της εργασίας που αφορά τη νομολογία.

ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η διάκριση των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε ατομικά, κοινωνικά και πολιτικά και οι αντίστοιχες « θέσεις » του ατόμου που αυτά αντιπροσωπεύουν, δεν ανταποκρίνονται σήμερα ούτε στην κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα ούτε στο ίδιο το Σύνταγμα. Ο σεβασμός και η προστασία της ανθρώπινης αξίας καθίσταται πλέον ως η ανώτατη δικαιοπολιτική αρχή στο σύγχρονο δικαϊκό οικοδόμημα. Η μετάβαση από το κοινωνικό κράτος στο κοινωνικό προστατευτικό κράτος του ισχύοντος Συντάγματος, σηματοδοτεί την σχετικοποίηση της παραδοσιακής τριμερούς διάκρισης.

Καταλήγουμε λοιπόν, πως ορθότερο είναι να διακρίνουμε το περιεχόμενο των δικαιωμάτων σε αμυντικό, προστατευτικό και διασφαλιστικό και όχι να αναζητούμε κριτήρια κατηγοριοποίησης των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Το περιεχόμενο αυτό ενυπάρχει σε όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα, πρόκειται δηλαδή για τις τρεις μερικότερες διαστάσεις κάθε συνταγματικού δικαιώματος. Ο άνθρωπος δηλαδή κινδυνεύει από τον ίδιο τον άνθρωπο, ο οποίος δρα είτε ως φορέας δημόσιας, είτε ιδιωτικής εξουσίας. Ο σεβασμός και η προστασία των συνταγματικών δικαιωμάτων από το κράτος αφενός, αλλά και ο σεβασμός τους από τους συνανθρώπους μας αφετέρου, είναι ο εγγυητής για την καλύτερη προστασία αλλά και την ακώλυτη άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

5.

6. ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο G. Jellinek διατύπωσε την θεωρία των status, διακρίνοντας σε status negativus, status positivus και activus. Η διάκριση αυτή σε ατομικά, κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα αντίστοιχα, καθίσταται ανεπαρκής στην εποχή μας. Σήμερα καθιερώνεται το κοινωνικό – ανθρωπιστικό κράτος και η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων περιστρέφεται γύρω από τον άξονα του σεβασμού και της προστασίας της ανθρώπινης αξίας. Είναι επομένως απαραίτητη η διάκριση του περιεχομένου των συνταγματικών δικαιωμάτων σε αμυντικό, προστατευτικό και διασφαλιστικό. Πηγή κινδύνων για τα δύο πρώτα είναι οι ανθρώπινες επιθετικές ενέργειες. Το αμυντικό περιεχόμενο όμως είναι απόλυτο, ισχύει δηλαδή τόσο έναντι της κρατικής όσο και της ιδιωτικής εξουσίας. Αντίθετα, το προστατευτικό περιεχόμενο στρέφεται μόνο προς το κράτος και έχει σχετικό χαρακτήρα. Τέλος, το διασφαλιστικό περιεχόμενο αποκρούει τους κινδύνους που θέτουν τα κοινωνικοοικονομικά εμπόδια και κατοχυρώνει τη διεκδίκηση του εξασφαλιστικού περιεχομένου των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Βασικά λήμματα – λέξεις κλειδιά

Αμυντικό περιεχόμενο, προστατευτικό περιεχόμενο, διεκδικητικό περιεχόμενο, αμυντικό δικαίωμα, προστατευτικό δικαίωμα, διεκδικητικό δικαίωμα, ανθρώπινη αξία.

SUMMARY

G. Jellinek set forth the “status theory”, discerning between rights of status negativus, status positivus and status activus. The previous discernment between civil, social and political rights respectively seems to stand outdated today. At present, a social- humanitarian state is established and the protection of fundamental human rights finds itself located in the center of respect and protection of human core values. Consecutively, it is essential to discern between constitutional rights that have defensive, protective and claiming content. For the first two the peril appears to come from the aggressive behavior of private citizens. The protective content though is of absolute value, and it is leveled against both state authority and private contempt. On the contrary, the defensive content stands against the State and is of relative merit. Finally, the claiming content operates in way of repelling the perils of socio-economic obstacles and establishing the assertion of fundamental rights.

KEY WORDS

Defensive content, protective content, claiming content, defensive rights, protective rights, claiming rights, human value.

NΟΜΟΛΟΓΙΑ⁷²

⁷² Τις αποφάσεις που δεν αναφέρουν την πηγή τους μπορείτε να τις βρείτε ολόκληρες στο διαδικτυακό τόπο των υπηρεσιών «ΝΟΜΟΣ». Η ηλεκτρονική ιστοσελίδα την

ΕφΠατρών 401/1981, Βλ. ΤοΣ 8/1982, σελ. 256-259

Δεν αντίκειται στις αρχές της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και της συμμετοχής στην κοινωνική και οικονομική ζωή της χώρας, κατά το άρθρο 5 § 1 Σ., ούτε στο δικαίωμα εργασίας του άρθρου 22 Σ. και δεν αθετεί την εγγύηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου από το κράτος, που παρέχει το άρθρο 25 § 1 Σ., η διάταξη του άρθρου 1 του α.ν.99/1967. Η διάταξη αυτή υπάγει σε περιορισμούς το δικαίωμα του εργοδότη να ενεργεί ομαδικές απολύσεις προσωπικού, αλλά προβλέπει και απαλλαγές του εργοδότη από τον περιορισμό αυτό σε περίπτωση διαλύσεως της επιχειρήσεως. Η διάλυση της επιχείρησης ταυτίζεται με την διάλυση του νομικού προσώπου, μόνο στην περίπτωση που η εξαφάνιση του νομικού προσώπου επάγεται τη λύση της επιχείρησης.

ΣτΕ 1995/1981 (Τμ. Δ'), Ανήλικος αθλητής

Ύστερα από προσφυγή του πατέρα ανηλίκου ποδοσφαιριστή, το ΑΣΕΑΔ ακύρωσε το δελτίο αθλητικής ιδιότητας του ανηλίκου. Με αίτηση ακυρώσεως προσβλήθηκε η απόφαση του ΑΣΕΑΔ. Το ΑΣΕΑΔ αποτελεί όργανο της Διοίκησης και επομένως οι πράξεις του αποτελούν διοικητικές πράξεις, οι οποίες παραδεκτώς προσβάλλονται ενώπιον του ΣτΕ με αίτηση ακυρώσεως. Το δικαστήριο έκρινε ότι η πράξη του ΑΣΕΑΔ είναι ακυρωτέα, διότι η προσφυγή στο ΑΣΕΑΔ είχε γίνει από τον πατέρα του αθλητή, ενώ ο τελευταίος είχε ενηλικιωθεί, κι έτσι ο πατέρας δεν νομιμοποιούνταν στην άσκηση προσφυγής.

υπηρεσιών «Νόμος»: <http://lawdb.intrasoftnet.com>. Επίσης στην ιστοσελίδα <http://www.greeklaws.gr/pubs> . Οι ηλεκτρονικές διευθύνσεις που μπορείτε να επισκεφθείτε για να δείτε τις αποφάσεις αυτές αναγράφονται και στο τέλος της εργασίας, βλ. « ηλεκτρονική βιβλιογραφία ».

ΣτΕ 1550 /1984, Υπόθεση καθηγητή λυκείου Γρεβενών www.dsa.gr

Το άρθρο 14 παρ. 1 Σ προστατεύει την για οποιοδήποτε κοινωνικό ζήτημα γνώμη. Στον καθηγητή λυκείου Γρεβενών είχε επιβληθεί δυσμενής μετάθεση για ανάξια λόγου διαγωγή. Ο καθηγητής αυτός σε δημόσια συζήτηση καταφέρθηκε κατά του θεσμού του γάμου και τάχθηκε υπέρ του ελεύθερου έρωτα. Το δικαστήριο δέχθηκε ότι η έκφραση της γνώμης αυτής εμπίπτει στην προστασία του άρθρου 14. Ο καθηγητής της μέσης εκπαίδευσης έχει το δικαίωμα να εκφράσει την προσωπική του γνώμη. Υπόκειται πάντως στους περιορισμούς της δημοσιοϋπαλληλικής ιδιότητας.

ΣτΕ 4914/1988 (Τμ. Δ'), Μετοικών ανήλικος αθλητής

Το ΑΣΕΑΔ απέρριψε προσφυγή κατά αποφάσεως της Ελληνικής Κολυμβητικής Ομοσπονδίας Φιλιάθλων (ΕΚΟΦ), η οποία είχε απορρίψει αίτηση μεταγραφής από ανήλικο κολυμβητή, λόγω μη συναίνεσης του σωματείου του, όπως ο νόμος ορίζει. Ο αθλητής είχε προτείνει ως λόγο της μεταγραφής του την μετοίκηση της οικογένειάς του. Το δικαστήριο έκρινε ότι, όταν πρόκειται για μεταγραφές ανηλίκων που ακολουθούν την οικογένειά τους στον τόπο νέας κατοικίας λόγω μετοικήσεως, οι όποιοι περιορισμοί που τίθενται στις μεταγραφές είναι υπέρμετροι και παραβιάζουν το άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος (ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας) και το άρθρο 21 παρ. 1 (προστασία της οικογένειας και της παιδικής ηλικίας). Εξάλλου, στο μέτρο που οι περιορισμοί αυτοί αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα στην αθλητική δραστηριότητα του ανηλίκου, παραβιάζουν και το άρθρο 16 παρ. 9 (προστασία του αθλητισμού). Επομένως, για τη μεταγραφή ανηλίκου αθλητή λόγω μετοικήσεως της οικογένειάς του δεν απαιτείται η συναίνεση του σωματείου.

ΣτΕ 1043/1989 (τμ. Δ'), «Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα», Βλ. ΤοΣ 1989 , σελ. 308 επ.

Περίληψη: Ίδρυμα. Σύσταση. Σκοπός του ιδρύματος η επιστημονική έρευνα. Άρνηση Διοικήσεως να εκδώσει το εγκριτικό της συστάσεως προεδρικό διάταγμα. Συνταγματική προστασία της προαγωγής της επιστημονικής έρευνας σε επίπεδο ανωτάτης εκπαιδεύσεως. Το άνω ατομικό δικαίωμα έχει και το ίδρυμα. Μη νόμιμη η αιτιολογία της Διοικήσεως περί κινδύνου αντιποίησης βασικών πολιτειακών λειτουργιών. Ακυρωτέα η άρνηση της Διοικήσεως.

ΣτΕ 963/1991 (Τμ. Δ'), Αθλητική Ακαδημία Άλμπατρος (Φοιτητής – Αθλητής)
Σύμφωνα με το νόμο, ο αθλητής έχει δικαίωμα να μεταγραφεί σε σωματείο με έδρα την πόλη στην οποία βρίσκεται το ΑΕΙ όπου ο αθλητής φοιτά, χωρίς συναίνεση του αρχικού σωματείου, αν η πόλη αυτή απέχει πάνω από 250 χλμ. από την πόλη στην οποία εδρεύει το αρχικό σωματείο και αν ο αθλητής δεν είναι μέλος της Εθνικής Ομάδας κατά την τελευταία διετία. Η ΕΚΟΦ και στη συνέχεια το ΑΣΕΑΔ έκριναν ότι ο συγκεκριμένος αθλητής, ο οποίος ανήκει σε σύλλογο της Λάρισας, δε δικαιούται μεταγραφή, παρόλο που σπουδάζει στο Πολυτεχνείο Θεσσαλονίκης, αφού αποτελεί μέλος της Εθνικής Ομάδας κατά την τελευταία διετία. Το δικαστήριο, ωστόσο, έκρινε ότι περιορισμοί που τίθενται στο δικαίωμα μεταγραφής αθλητών-φοιτητών είναι υπέρμετροι, αφού παρακωλύουν ουσιωδώς το συνταγματικά προστατευόμενο δικαίωμα στη μόρφωση (άρθρο 16 παρ. 2 και 4) και στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας (άρθρο 5 παρ. 1). Ως εκ τούτου, η απόφαση του ΑΣΕΑΔ είναι ακυρωτέα.

ΜονΠρΘεσ/νίκης 15008/1998, Βλ. ΑρχΝομ Β'(NB')2001, σελ. 208-211

Όταν, παρά την κάλυψη πάγιων και διαρκών αναγκών της επιχείρησης από τον εργαζόμενο σε αυτή βάσει σύμβασης εργασίας αορίστου χρόνου και παρά την έλλειψη οργανωτικών και αναδιαρθρωτικών λόγων, η επιχείρηση προβεί σε καταγγελία της σύμβασης αυτής του εργαζόμενου, χωρίς επιπλέον να συνεκτιμήσει τα κοινωνικά και οικονομικά κριτήρια ηλικίας, οικονομικής και

οικογενειακής καταστάσεως όπως επιβάλλεται από το καθήκον πρόνοιας, η καταγγελία θεωρείται καταχρηστική κατά το άρθρο 281 ΑΚ και είναι άκυρη.

ΣτΕ 3699/1998 (Τμ. Δ'), Μαθητές Γυμνασίου-Ενόργανη Γυμναστική

Η Κεντρική Οργανωτική Επιτροπή Αθλητισμού, με απόφασή της, ανέλαβε τη διοργάνωση αγώνων ενόργανης γυμναστικής. Ωστόσο, προβλεπόταν ότι στους αγώνες αυτούς μπορούσαν να λάβουν μέρος μόνο μαθητές Λυκείου, κάτι που είχε ως αποτέλεσμα να αποκλείονται από τους εν λόγω αγώνες οι μαθητές Γυμνασίου, όπως και ο αιτών. Το δικαστήριο έκρινε ότι ο αποκλεισμός αυτός έρχεται σε αντίθεση με το άρθρο 16 παρ. 9 του Συντάγματος, το οποίο προστατεύει το δικαίωμα στον αθλητισμό, καθώς και με το άρθρο 5 παρ. 1, το οποίο προστατεύει την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του ανθρώπου. Επίσης, το δικαστήριο παρατηρεί ότι Γυμνάσια και Λύκεια ανήκουν στην ίδια βαθμίδα εκπαίδευσης, με αποτέλεσμα να μην είναι δικαιολογημένη διαφορετική ρύθμιση. Για τους λόγους αυτούς καταλήγει στο ότι ο αποκλεισμός αυτός είναι άκυρος ως αντισυνταγματικός, ιδίως ενόψει και του γεγονότος ότι το άθλημα της ενόργανης γυμναστικής προσιδιάζει στις μικρές ηλικίες.

ΣτΕ 2346/2000 Τμ Γ', Ιδιώτες Μεταφραστές - Υπουργείο Εξωτερικών, Βλ.

ΤοΣ 27/2001, σελ. 368-372

Σύμφωνα με την απόφαση αυτή, η αναδιοργάνωση της μεταφραστικής υπηρεσίας του Υπουργείου Εξωτερικών δεν συνιστά επέμβαση στο δικαίωμα της ελεύθερης επιλογής και άσκησης του επαγγέλματος των αιτούντων και δεν εφαρμόζεται το άρθρο 5 § 1 Σ. Τούτο συμβαίνει γιατί η μόνη συνέπεια της αναδιάρθρωσης αυτής, σε σχέση με τους μεταφραστές, είναι η υποχρέωση τους να συμμετάσχουν στον γενικώς ισχύοντα κανόνα της γραπτής δοκιμασίας, προκειμένου να διαπιστωθεί αν διαθέτουν τις αναβαθμισμένες μεταφραστικές ικανότητες που ο νομοθέτης απαιτεί. Επιπλέον, η προβλεπόμενη ρύθμιση του Υπουργείου Εξωτερικών δεν αντίκειται στο άρθρο 22 § 1Σ., γιατί δεν εμποδίζει την θέσπιση οργανωτικών μέτρων. Συνεπώς, η

γραφπτή δοκιμασία παλαιών και νέων μεταφραστών συνιστά πρόσφορο και αντικειμενικό κριτήριο επιλογής.

Σ.Τ.Ε. 2579/2000, Βλ. ΤοΣ 2001, σελ. 637 επ., με σημείωμα του Α. Μανιτάκη
Με την υπ' αριθμ. απόφαση αυτή, συμπυκνώνεται, κατά κάποιον τρόπο, η πρόσφατη συναφής νομολογία του ανώτατου διοικητικού δικαστηρίου της Χώρας, σχετικά με τον φορέα παροχής υπηρεσιών κοινής ωφέλειας στο σύγχρονο κοινωνικό κράτος. Σύμφωνα, έτσι, με το σκεπτικό της ανωτέρω δικαστικής αποφάσεως, με τις διατάξεις των άρθρων 5 παρ. 1, 21 παρ. 3, 22 παρ. 1, 24 παρ. 1, 25 παρ. 1 και 106 παρ. 1 Συντ., «προβλέπεται μεν ρητώς υποχρέωση του Κράτους να μεριμνά και να λαμβάνει τα αναγκαία μέτρα για την ικανοποίηση των σκοπών, στους οποίους αποβλέπουν οι διατάξεις αυτές, η αναγωγή όμως των σκοπών αυτών σε αντικείμενο προστασίας, μέριμνας ή ενδιαφέροντος από μέρος του Κράτους δεν συνεπάγεται την υποχρέωση να ανατίθενται κατ' αποκλειστικότητα στις κρατικές υπηρεσίες οι αρμοδιότητες για τη λήψη σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση μέτρων και, γενικότερα, για την έκδοση πράξεων, των οποίων το περιεχόμενο σχετίζεται, ευθέως ή εμμέσως, με τα δικαιώματα, έννομα αγαθά και αρχές, στα οποία αναφέρονται οι παραπάνω συνταγματικές διατάξεις». Η εν λόγω απόφαση αφορά, βέβαια, τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, στους οποίους αναγνωρίζονται σχετικές αρμοδιότητες στο πεδίο παροχής των ανωτέρω υπηρεσιών. Η ίδια, ωστόσο, λογική θα μπορούσε, *mutatis mutandis*, να ισχύσει και για τους ιδιωτικούς φορείς παροχής κοινωνικών υπηρεσιών. Συνάγεται, έτσι, ότι σημασία δεν έχει τόσο ο φορέας πραγμάτωσης της παρεχόμενης συνταγματικής προστασίας όσο η εκπλήρωση, αυτή καθαυτή, της εγγυητικής λειτουργίας του Κράτους στο πεδίο παροχής των κοινωνικών υπηρεσιών.

Ανάλογα έχει κρίνει και η Σ.Τ.Ε. 4485/1986, η οποία, αν και αναγνώρισε ότι η περίθαλψη ηλικιωμένων και κατάκοιτων ατόμων αποτελεί καθήκον της Πολιτείας, εντούτοις έκρινε παράνομη την άρνηση της διοίκησης να χορηγήσει άδεια σε ιδιωτικό οίκο ευγηρίας. Αιτιολογία της ακυρωθείσας διοικητικής πράξης ήταν, και στην περίπτωση αυτή, ότι σύμφωνα με την κυβερνητική

πολιτική, παρόμοια φροντίδα ανήκει αποκλειστικά στο δημόσιο. Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνται, εξάλλου, και οι Σ.τ.Ε. 3495/1983 και 1795/1993.

ΣτΕ 4009/2000, ΕΔΔ 2001, σελ .337

Τα μέλη ΔΕΠ αντλούν απ' το ά. 16 Σ. αξίωση προς το κράτος προς εξασφάλιση των απαραίτητων προϋποθέσεων για την ακώλυτη άσκηση του διδακτικού και ερευνητικού τους έργου.

ΣτΕ 366/2008 (Τμ. Δ'), Βλ. ΤοΣ 2/2008, σελ. 423 επ.

Η διάταξη του ά. 5 παρ. 1 Σ. προστατεύει την ελευθερία της οικονομικής δραστηριότητας και αποβλέπει, μεταξύ άλλων, στη διασφάλιση της ελεύθερης οικονομικής λειτουργίας των επιχειρήσεων. Η εν λόγω διάταξη δεν αποκλείει στον κοινό νομοθέτη να θεσπίζει περιορισμούς της ελευθερίας αυτής για λόγους δημοσίου συμφέροντος. Οι περιορισμοί αυτοί δεν επιτρέπεται να καθιστούν πράγματι αδύνατη ή ουσιωδώς δυσχερή τη λειτουργία της επιχείρησης. Έτσι, η καθοριζόμενη ανώτατη τιμή προϊόντος δεν μπορεί να είναι κατώτερη του κόστους παραγωγής ή εμπορίας και πρέπει να περιλαμβάνει και εύλογο ποσοστό κέρδους. Η συνδρομή των όρων αυτών πρέπει να βεβαιώνεται στη σχετική κανονιστική ρύθμιση ή στις προπαρασκευαστικές πράξεις, προκειμένου να είναι εφικτός ο δικαστικός έλεγχος της νομιμότητάς της. Ούτε από την προσβαλλόμενη αγορανομική διάταξη ούτε από οποιοδήποτε στοιχείο του φακέλου προκύπτει ότι οι καθορισθείσες ανώτατες τιμές δεν είναι κατώτερες του αντίστοιχου κόστους και ότι περιλαμβάνουν και ένα εύλογο περιθώριο κέρδους. Εν όψει των ανωτέρω, ο καθορισμός των ανωτάτων τιμών πωλήσεως των προαναφερθέντων ειδών παρίσταται αναιτιολόγητος, όπως έκρινε εδώ το δικαστήριο και δέχτηκε την αίτηση ακυρώσεως της σχετικής αποφάσεως του Υφυπουργού Ανάπτυξης (αγορανομική διάταξη που είχε εκδοθεί).

ΣτΕ 1277/2008 (Τμ. Δ'), Πανελλήνιος Σύνδεσμος Αθλητών Καλαθοσφαίρισης, Βλ. ΤοΣ 2/2008, σελ. 404 επ.

Αντισυνταγματικότητα διάταξης που προβλέπει υποχρέωση ερασιτέχνη αθλητή να συμβληθεί μετά τη συμπλήρωση του 18^{ου} έτους ηλικίας του με το σωματείο στο οποίο ανήκει, χωρίς να έχει τη δυνατότητα να επιλέξει μετά από εκτίμηση των προσφερόμενων σε αυτόν θέσεων εργασίας, ούτε να διαπραγματευτεί τους όρους εργασίας του. Εδώ κατέληξε το δικαστήριο, κρίνοντας πως η διάταξη αυτή του νόμου περιορίζει την επαγγελματική ελευθερία του αθλητή, χωρίς να αποβλέπει στην εξυπηρέτηση σκοπού δημοσίου συμφέροντος. Η ανωτέρω υποχρέωση θεσπίστηκε, προκειμένου να μπορέσει η εταιρία ή το σωματείο, να καλύψει με τα κέρδη που θα αποκομίσει από την εργασία του αθλητή τις δαπάνες, στις οποίες είχε υποβληθεί για την εκπαίδευσή του. Ο σκοπός όμως αυτός αποβλέπει στην εξυπηρέτηση οικονομικών συμφερόντων των σωματείων ή των αθλητικών ανωνύμων εταιριών και όχι στην εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος. Δεν μπορεί δε να θεωρηθεί ότι δικαιολογείται η επιβολή του περιορισμού αυτού ενόψει του έντονου κρατικού ενδιαφέροντος για τον αθλητισμό, κατ' άρθρο 16 παρ. 9 Σ. Εξάλλου, δεν ασκεί επιρροή το γεγονός ότι ο επίμαχος περιορισμός είναι προσωρινός. Άλλωστε, η εν λόγω ρύθμιση είναι αντίθετη στην ελεύθερη κυκλοφορία των αθλητών από το ένα κράτος μέλος σε άλλο κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πράγμα που αντίκειται στο ά. 39 της Συνθήκης Ε.Κ., όπως έχει ήδη κριθεί στη γνωστή απόφαση του ΔΕΚ C – 415/93, Bosman.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

- ΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ Χ., «Η προστασία της υγείας ως θεμελιώδες κοινωνικό δικαίωμα», ΤοΣ, 1993
- ΒΛΑΧΟΣ Γ., Κοινωνιολογία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, εκδ. Παπαζήση, 1976, Αθήνα
- ΔΑΓΓΟΓΛΟΥ Π., Ατομικά Δικαιώματα Α', δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2005
- ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ Κ., «Η έννοια του κράτους δικαίου», ΝοΒ, 1975
- ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Α., Γενική Συνταγματική Θεωρία, τόμος Α', εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2004
- Ο ίδιος, «Η επίδραση της σύγχρονης τεχνολογίας στα συνταγματικά δικαιώματα», ΕΔΔΔ, 2004
- Ο ίδιος, Η συνταγματική προστασία του ανθρώπου από την ιδιωτική εξουσία. Συμβολή στο πρόβλημα της «τριτενέργειας», 1981/82
- Ο ίδιος, «Κοινωνικός ανθρωπισμός και ανθρώπινα δικαιώματα», ΝοΒ, 1980
- Ο ίδιος, Συνταγματικά Δικαιώματα, τόμος Γ', τεύχη I-III, β' έκδοση, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2008
- Ο ίδιος, Τα αμυντικά δικαιώματα του ανθρώπου και η μεταβολή της έννομης τάξης, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1981
- JELLINEK G., System der subjektiven öffentlichen Rechten, Tübingen, 1905
- ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ Γ., Συνταγματικό Δίκαιο II – Πανεπιστημιακές Παραδόσεις, τεύχος α', εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Κομοτηνή, 1980
- ΚΑΤΡΟΥΓΚΑΛΟΣ Γ., «Ο δικαστικός έλεγχος της εφαρμογής των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων – Το παράδειγμα της παιδείας», ΤοΣ, 1999
- ΛΕΒΕΝΤΗΣ Γ., «Τα κοινωνικά δικαιώματα του πολίτη», ΤοΣ, 1976
- ΜΑΝΕΣΗΣ Α. ΝοΒ 34, 1986
- ΜΑΥΡΙΑΣ Κ. – ΠΑΝΤΕΛΗΣ Α., Συνταγματικά Κείμενα, τόμος πρώτος, τέταρτη έκδοση, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2007
- ΜΕΤΑΞΑΣ Ι., Η κοινωνικότητα του Συντάγματος, 1967
- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Γ., Συνταγματικές μελέτες, τόμ. Ι, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2007
- ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ Π., «Θεμελιώδη δικαιώματα και φιλελευθερισμός», ΤοΣ, 1991

ΡΟΥΚΟΥΝΑΣ Ε., Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων,
Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 1995

ΤΣΑΤΣΟΣ Δ., Συνταγματικό Δίκαιο, τόμος Γ', εκδόσεις Αντ. Ν.

Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1987

ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ Κ., Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Τρίτη αναθεωρημένη
έκδοση, Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2006

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

<http://www.law.uoa.gr/~adimitrop> (online, available)

<http://lawdb.intrasoftnet.com> (online, database)

<http://www.greeklaws.gr/pubs> (online, available)